

Соловей

Ганс Крістіан Андерсен

У Китаї,- ти, звичайно, це знаєш,- імператор — китаєць і всі навколо нього також китайці.

Це було вже багато років тому, але саме через те і варто прослухати цю історію, інакше її можуть забути.

Палац імператора був найрозкішнішим у світі, весь зроблений з тонкого фарфору, дуже коштовного, але такого ламкого, що до нього страшно було доторкнутися і з ним треба було поводитись дуже обережно.

В саду росли найчудовіші квіти, і на найкращих з них висіли срібні дзвіночки; вони дзвеніли, щоб не можна було пройти мимо, не помітивши квітів. Так все було тонко продумано в саду імператора.

Він тягся так далеко, що сам садівник не знав, де йому край. Коли йшли все далі й далі садом, то потрапляли в чудовий ліс з високими деревами і глибокими озерами. Ліс спускався до самого моря, синього і глибокого; великі кораблі могли пропливати під його вітами, і там жив соловей.

Він так солодко співав, що навіть бідний, обтяжений турботами рибалка, коли вночі випливав закидати свої сіті, зупинявся і слухав.

— О! як гарно! — казав він, але мусив робити своє діло і забував про пташку. Проте, коли наступного вечора соловей знову починав співати, рибалка казав те саме: «Ах! Як це гарно!»

З усіх країн світу приїздили мандрівники в столицю імператора і дивувалися з міста, палацу і саду. Та, почувши солов'я, всі казали: «Все-таки це — найкраще!»

Мандрівники, повернувшись додому, розповідали про нього, а вчені писали багато книжок про місто, палац і сад — й про солов'я вони теж не забували: його вони ставили найвище, а ті, які вміли писати вірші, складали найчудовіші вірші про солов'я в лісі над глибоким морем.

Книжки розходились по всьому світу, і деякі з них дійшли якось і до імператора. Він сидів на своєму золотому троні, читав і читав, кожну мить покиваючи головою, бо йому приємно було читати прекрасний опис його міста, палацу й саду. «Та соловей — все ж таки найкраще», - було написано в книжці.

— Що таке? — сказав імператор.- Соловей!.. Я зовсім не знаю. Невже в моїй державі і навіть у моему саду є така пташка? Я ніколи не чув про це. Доводиться вперше дізнатися про неї з книги!

І він покликав свого камергера. Камергер був такий поважний, що коли хтось нижчий чином розмовляв з ним або наважувався спитати що-небудь, він нічого не відповідав, крім «п», що, як відомо, нічого не означає.

— Виявляється, у нас тут живе надзвичайна пташка, яка зветься «соловей»,- сказав імператор.- Кажуть, що вона — найкраща у моїй великій державі. Чому мені про неї ніколи не доповідали?

— Я досі не чув її імені,- промовив камергер,- її ніколи не представили при дворі.

— Я хочу, щоб вона сьогодні ж увечері була в палаці і співала мені,- сказав імператор.- Весь світ знає про те, що є в мене, тільки я один не знаю.

— Я не чув раніш її імені,- повторив камергер,- але я її шукатиму, я її знайду!

Та де ж її шукати? Камергер бігав по всіх сходах згори та вниз, по всіх залах та коридорах, але ніхто, кого він стрічав, не чув ані слова про солов'я. Камергер прибіг назад до імператора і сказав, що, напевне, той, хто написав книгу, вигадав байку.

— Ваша імператорська величність не може собі навіть уявити, що пишуть у книжках. Це все вигадки, чорна магія, ніякого солов'я в нас нема.

— Але ж книгу, яку я читав,- сказав імператор,- прислав мені всевладніший імператор Японії, і в ній не може бути ніякої неправди! Я хочу почути солов'я. Він мусить бути сьогодні тут. Він матиме мою найбільшу милість. Якщо його не буде, після вечері я накажу висікти весь двір!

— Тзінг-пе! — сказав камергер і знову оббігав усі сходи згори та вниз через усі зали та коридори; половина придворних бігала за ним, бо вона зовсім

не хотіла, щоб її сікли. У всіх було одне питання — про солов'я, про якого знав цілий світ, але ніхто не знав при дворі.

Нарешті, зустріли вони на кухні бідну маленьку дівчинку. Вона сказала:

— О боже!.. Я добре знаю солов'я! О! Як він уміє співати! Мені дозволено щовечора відносити моїй бідній хворій матері недоїдки від обіду. Вона живе внизу, на березі моря, і, коли я повертаюсь назад, я спочиваю в лісі і там слухаю співи солов'я. У мене виступають сльози на очах, і стає так хорошо, ніби мене цілує мама.

— Маленька куховарочко! — сказав камергер.- Я дам тобі постійне місце на кухні і дозволю дивитися, як імператор обідає, якщо ти проведеш нас до солов'я... Сьогодні ввечері йому наказано співати!

І ось вони вирушили до лісу, де завжди співав соловей, і півдвору пішло за ними.

Коли вже пройшли півдороги, замукала корова.

— О! — сказали молоді придворні.- Ось він! Яка надзвичайна сила в такій маленькій тварині! Але звичайно ми чули його раніше!

— Ні, це корови мукають,- пояснила дівчинка,- ми ще далеко від того місця.

Потім заквакали жаби в болоті.

— Чудово! — зауважив придворний бонза.- Я вже чув його, він дзвенить, як маленькі церковні дзвоники.

— Ні, то жаби! — заперечила дівчинка.- Але, я гадаю, ми скоро його почуємо.

Тоді засипки соловей.

— Ось він! — скрикнула.- Слухайте! Слухайте! Ось він сидить.- І вона показала на маленьку сіреньку пташку на гілці.

— Чи це можливо? — промовив камергер.- Я ніколи не уявляв його собі таким! Який у нього простий вигляд! Може, він згубив свої фарби, тому що побачив перед собою стільки знатних людей!

— Соловейку! — гукнула голосно маленька куховарка.- Наш милостивий імператор бажає, щоб ти йому проспівав.

— З великою втіхою і насолодою! — відповів соловей і заспівав — бо співати для нього було завжди радістю.

— Дзвенить, як скляні дзвіночки,- сказав камергер.- Подивіться на це маленьке горлечко, як воно працює. Дивно, що ми раніше його не чули. Він матиме великий успіх при дворі.

— Може, ще поспівати імператорові? — спитав соловей. Він думав, що імператор теж тут.

— Мій прекрасний маленький соловей,- сказав камергер.- Я маю щастя закликати вас сьогодні ввечері на двірське свято, де ви зачаруєте його імператорську милість своїми принадними співами.

— Найкраще мене слухати в зеленому лісі,- промовив соловей, але полетів з ними, коли почув, що цього бажає імператор.

В палаці все було розкішне прибрано. Фарфорові стіни й підлога виблискували у світлі багатьох тисяч золотих ламп; у коридорах поставили найрозкішніші квіти, що вміли дзвеніти. Від біганини та протягів всі дзвіночки дзвеніли так, що не можна було почути жодного слова.

Посередині великого залу, де сидів імператор, поставили золоту колонку, на якій мав сидіти соловей! Цілий двір зібрався сюди, і навіть маленька дівчинка мала дозвіл стояти за дверима, тому що їй тепер дано було титул "дійсної придворної куховарки".

Всі були в найкращих вбраннях, і всі дивились на маленьку сіреньку пташку, якій імператор покинував головою.

Соловей співав так чудово, що на очах імператора виступили сльози і покотились по обличчю. Тоді соловей заспівав ще чарівніше, аж серце стискалось від його пісні.

Імператор був такий задоволений, що наказав дати соловейкові носити на шиї свій золотий черевик, але соловей тільки подякував: він уже мав досить нагороди.

— Я бачив сльози на очах імператора, це мій найкращий скарб. Я вже досить нагороджений!

І він знову заспівав своїм солодким чудовим голосом.

— Це наймиліше кокетство, яке я тільки знаю, казали дами навколо і набрали води в рот, щоб у горлі переливалось, коли до них хто заговорить. Вони уявили себе також солов'ями. Навіть лакеї і покоївки заявили, що вони дуже задоволені, а це ж багато значить. Відомо, що найважче догодити саме їм.

Так, соловей мав великий успіх. Він мусив лишитися при дворі. Він мав власну клітку і право вилітати двічі вдень і один раз уночі. Разом з цим він одержав дванадцять слуг, які тримали шовкову стьожку, міцно прив'язану до його ноги. Через те він не мав ніякої втіхи від таких прогулянок.

Ціле місто говорило про надзвичайну пташку, і коли зустрічалось двоє, то перший не міг сказати нічого іншого, крім «соло», а другий відповісти «вей». Вони зітхали і розуміли один одного.

Одинадцять крамарів назвали своїх синів на честь солов'я Солов'ями, але жоден з них не мав навіть натяку на голос.

Одного разу імператор одержав великий пакунок, на якому було написано: «Соловей».

— От маємо нову книгу про нашу знамениту пташку! — сказав імператор.

Але це була не книга, а коробка; в ній лежав маленький художній виріб — штучний соловей, схожий на живого, але весь обсіпаний діамантами, рубінами та сапфірами.

Коли заводили штучну пташку, вона могла співати одну з мелодій, яку співав справжній соловей, причому вона поводи́ла хвостиком вгору та вниз і блищала сріблом та золотом. На шиї висіла маленька стьожка, на якій було написано: «Соловей імператора японського жалюгідний, порівнюючи з солов'єм імператора китайського».

— Чудово! — казали всі, а той, хто приніс пташку, одержав відразу титул «імператорського головного постачальника солов'їв».

— Тепер нехай вони заспівають удвох, послухаємо, який це буде дует!

Вони мушили співати разом, але добре не виходило, бо справжній соловей співав по-своєму, а штучна пташка збивалась на вальси.

— Це не її вина,- сказав капельмейстер,- окремо вона бездоганно тримає такт і співає цілком за мою школою.

Тоді штучна пташка мусила проспівати одна. Вона мала такий же успіх, як і справжня, але штучна виглядала далеко миліше: вона блищала, як браслет або брошка.

Тридцять три рази проспівала вона одну й ту ж мелодію і не заморилася, її прослухали б з охотою

ще раз, але імператор висловив бажання, щоб живий соловей теж проспівав що-небудь.

Але де ж він подівся? Ніхто не помітив, як він вилетів у відчинене вікно до своїх зелених лісів.

— Що це значить? — сказав імператор. Всі придворні лаяли солов'я і називали його дуже невдячною тварюкою. «Але ж краща пташка залишилась у нас», - казали вони, і штучна пташка мусила заспівати, і це вже тридцять четвертий раз всі слухали ту саму арію. Проте вони ще не знали її напам'ять, бо арія була трудна.

Придворний капельмейстер надзвичайно вихваляв пташку. Він навіть запевняв, що вона далеко краща за солов'я не тільки своїми прикрасами та розкішними діамантами, але й здібностями.

— Тому що, бачите, панове, і головне, ваша імператорська величність, ми не можемо передбачити, що саме заспіває справжній соловей, а в штучної пташки все заздалегідь відомо. Можна навіть пояснити, чому вона співає, можна розібрати її і показати всю будову всередині — плід людського розуму — як розташовані валики, як вони працюють і як ідуть один за одним.

— І ми тієї думки! — сказали всі, і капельмейстер дістав дозвіл у наступну неділю показувати пташку народові.

— Хай і народ також послухає! — наказав імператор. Народ послухав і був такий задоволений, ніби аж сп'янів від чаю: а це ж зовсім по-китайськи!

Всі казали «о!», підіймали вказівний палець вгору і покивували при цьому головами.

А все ж таки бідні рибалки, що чули справжнього солов'я, казали:

— Звучить добре і схоже; але чогось не вистачає.

Справжнього солов'я оголосили вигнаним за межі держави.

Штучній пташці відвели місце на шовковій подуши коло самого ліжка імператора. Всі подарунки, одержав нею, золото і дорогоцінні камені, лежали навколо, і пташка дістала титул «співця імператорського нічного столівка» за рангом номер перший з лівого боку, тому що імператор вважав за важливіший той бік, де серце, а сері це навіть у імператорів також з лівого боку. А капельмейстер написав твір на двадцять п'ять томів про штучну пташку.

Це був такий учений і такий довгий твір з найважчих китайських слів, що всі впевняли, ніби прочитали його й зрозуміли, а то б їх оголосили дурними і висікли.

Так минув цілий рік. Імператор, весь двір і навіть весь! народ знали напам'ять кожну ноту з пісні штучної пташки. Але саме через це тепер вона їм і подобалася най? дужче. Вони могли самі їй підспівувати. Вуличні хлопчачки співали: «Цві-цві-цві... Тьох-тьох-тьох-тьох»,- і імператор співав так само.

О, це насправді було чудово!

Та якось увечері, коли штучна пташка співала краще, ніж будь-коли, а імператор лежав у ліжку, слухаючи її, у неї щось зашипіло всередині — ш-ш-ш! Потім щось тріснуло — трррр! Усі коліщата закрутилися, і музика змовкла.

Імператор зіскочив вмить з ліжка і наказав покликати свого придворного медика. Але чим той міг допомогти? Тоді послали по годинникаря, і після багатьох розпитів та оглядів він трохи привів пташку до ладу, але сказав, що з нею треба обережно поводитись, бо валики стерлися, а вставити нові, щоб пташка співала, як колись, неможливо.

Це було велике горе! Тільки раз на рік заводили пташку, та й це було надто багато. Проте капельмейстер сказав коротку, але повну мудрованих слів промову і зазначив, що пташка така ж хороша, як і раніше; значить, усе було так само хороше, як і раніше.

Минуло п'ять років, і країну спіткало справжнє велике горе. Імператор, якого всі любили, був хворий і, казали, мусив умерти.

Уже був обраний новий імператор. Народ вийшов на вулицю і питав камергера, як почуває себе старий. — П,- відповідав той і трусив головою. Холодний та блідий лежав імператор у своєму великому розкішному ліжку. Весь двір думав, що він уже мертвий, і кожен спішив вітати нового імператора. Лакеї вибігали поділитися новинами, покоївки пили базикаючи каву. Скрізь у залах і

коридорах простелили килими, щоб не чути було жодного кроку, і тому було тихо, так тихо! Але імператор ще не був мертвий. Неруховий і блідий лежав він у своєму розкішному ліжку з довгими оксамитовими завісами і важкими золотими китицями. Вгорі було відчинене вікно, і місяць світив на імператора й штучну пташку.

Бідний імператор ледве міг дихати, йому здавалося, ніби хтось сидів на його грудях. Він розплющив очі і побачив, що це — Смерть.

Вона одягла на себе золоту корону і в одній руці тримала імператорську золоту шаблю, а в другій — його пишний прапор. А навколо із складок великих оксамитових завіс визирали дивні голови — одні потворні, інші милі і ласкаві.

То були всі злі й добрі діла імператора, що дивились на нього тепер, коли Смерть сиділа на його серці.

— Пам'ятаєш ти це? — шепотіли одне за одним.

— Пригадуєш ти це? — і вони розповідали йому так багато, що піт виступав у нього на чолі.

— Я не знав цього ніколи,- казав імператор.- Музики! Музики! Мого великого барабана! — кричав він.- Я не можу слухати, що вони кажуть!

Але вони вели далі, і Смерть кивала головою на все, що вони говорили.

— Музики! Музики! — кричав імператор.- Ти, маленька прекрасна золота пташко! Співай же,

співай! Я тобі подарував стільки золота і дорогоцінностей, я сам почепив тобі на шию мій золотий черевик, співай же, співай!

Але пташка мовчала, — не було нікого, хто б завів її, і тому вона не співала, а Смерть усе дивилася своїми великими порожніми очима: і було тихо, так жахливо тихо.

Коло вікна почувся раптом чудовий спів. Це співав маленький живий соловей, що сидів на гілці. Він почув про біду імператора і поспішив сюди, щоб своїми співами збудити надії. втішити його. І чим більше він співав, тим більше блідли і блідли привиди, кров текла швидше й швидше в ослабілому тілі імператора, і навіть сама Смерть заслухалась і сказала:

— Співай ще, соловейку, співай!

— А ти віддаси мені за це розкішну золоту саблю? Віддаси мені свій прапор? Віддаси імператорську корону?

І Смерть віддавала кожен скарб за одну пісню, а соловей усе співав і співав! Він співав про тихе кладовище, де ростуть білі троянди і де дихає пахощами бузок, де свіжу траву зрошують сльози тих, хто залишився жити. Сум за своїм садком охопив Смерть, і вона холодним білим туманом полинула крізь вікно.

— Дякую! Дякую! — промовив імператор. — О, ти, небесна маленька пташко! Я добре знаю тебе! Тебе я вигнав із своєї держави, а ти своїм співом

відігнала від мого ложа злі привиди, одігнала з мого серця навіть Смерть. Як мені нагородити тебе?

— Ти нагородив уже мене, — відповів соловей. — Я викликав сльози на твоїх очах, коли співав уперше: цього я не забуду ніколи. Сльози — ось найдорогоцінніша нагорода для, від якої радіє серце співця. Але засни зараз і ти встанеш знову свіжим і здоровим. А я співатиму для тебе.

І він заспівав, імператор полинув у солодкий сон... Який спокійний, цілющий був цей сон!

Сонце світило в вікно, коли він прокинувся міцним та здоровим. Ніхто з слуг ще не повернувся, бо всі думали, що він умер, тільки соловей сидів коло нього і співав.

— Ти мусиш залишитись у мене назавжди,- сказав імператор.- Ти співатимеш, коли захочеш, а штучну пташку я розіб'ю на тисячу скалок.

— Не роби цього,- заперечив соловей.- Все, що вона могла зробити хорошого, вона зробила. Бережи її, як досі беріг. Я не можу жити в палаці, але дозволь мені прилітати, коли я сам захочу. Вечорами я сидітиму на гілці край твого вікна і співами розважатиму тебе й навіватиму нові думки. Я співатиму тобі про щасливих і про нещасних, співатиму про добре і зло, про все, що діється навколо і що ховається від тебе. Маленька співоча пташка літає далеко навколо, скрізь: і до бідного рибалки, і під дах селянина, до всіх, хто далеко від тебе і твого двору, Я люблю твоє серце більше за твою корону. Я прилітатиму і співатиму тобі, але ти мусиш мені обіцяти одне.

— Усе! — сказав імператор і притиснув важку від золота шаблю до свого серця.

— Про одне прошу тебе. Нікому не розкажуй, що ти маєш маленьку пташку, яка розповідає тобі про все. Так буде краще!

І соловей полетів.

Слуги зайшли подивитися на мертвого імператора. І — застигли на порозі, а імператор сказав:

— Доброго ранку.